

En jämförelse av Ödeshögs byalags verksamhet före och efter
laga skifte 1840.

Uppsats i historia AB 1
Linköpings Högskola
Hösten 1974
Kalle Bäck

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

INLEDNING	sid. 1
ÖDESHÖGS BYALAG	sid. 2
ÖDESHÖGS BYALAGS BYORDNING	sid. 4
ÖDESHÖGS BYALAGS VERKSAMHET FÖRE 1840	
Ekonomisk verksamhet	sid. 6
Jordbruksanknuten verksamhet	sid. 8
Övrig verksamhet	sid. 10
ÖDESHÖGS BYALAGS VERKSAMHET EFTER 1840	
Ekonomisk verksamhet	sid. 13
Jordbruksanknuten verksamhet	sid. 16
Övrig verksamhet	sid. 18
AVSLUTNING	sid. 20
KÄLL- och LITTERATURFÖRTECKNING	sid. 22

INLEDNING

Syftet med denna uppsats är dels att undersöka vilka arbetsuppgifter Ödeshögs byalag hade under tiden 1820-1875, och dels att utröna hur laga skifte 1840 påverkade verksamheten. Skiftesreformen som sådan har däremot inte undersökts, då tiden därtill har varit alltför knapp. Undertecknad hoppas istället att kunna återkomma till denna fråga vid en senare tidpunkt. Tiden 1820-1875 har valts med avsikten att få en tillräckligt lång period både före och efter skiftesreformen, så att ett acceptabelt urval av arbetsuppgifter finns att jämföra. De 25 åren efter 1840 har varit särskilt nödvändiga, då det tog några år innan de nya verksamhetsformerna stabiliserades.

Byalagets verksamhet har vid jämförelsen indelats i tre kapitel, ekonomisk, jordbruksanknuten och övrig verksamhet. Till den sistnämnda har förts frågor av bl.a. social och brandteknisk karaktär. Det kan verka omotiverat att sammanföra frågor av så olika typ under samma rubrik, men då de inte har återkommit lika regelbundet i protokollen som frågor av ekonomisk och jordbruksmässig art, har detta ändå varit mest praktiskt.

Källorna, som är handskrivna, har utgjorts av ett tämligen stort antal bystämmoprotokoll. Några har varit ganska svårlästa och svårtolkade, men det helt övervägande antalet har med en smula envishet gått att tyda. Feltolkningar kan ändå ha insmugit sig, då t.ex. fattade beslut kanske inte verkställdes eller beslut kan ha ändrats, utan att ny bystämma inkallades. Kompletterande intervjuer med äldre Ödeshögsbor hade varit önskvärda, men tiden har tyvärr inte medgivit detta. I notapparaten har protokollens datum, år och paragrafnummer utsatts. Vilken protokollsbok, som åsyftas, framgår av källförteckningen. Där datum och år redan finns i texten, har ingen nothänvisning skett.

ÖDESHÖGS BYALAG

De flesta jordbrukare bodde på 1800-talet i tegskiftade byar. Detta innebar, att varje byaman skulle ha sina ägor ungefär lika fördelade på byns olika slag av jordar. Tegskiftet var motiverat av rättviseskäl, men hade betydande nackdelar. Det försvårade bl.a. jordbruksreformer, hindrade enskilda initiativ och tvingade byamännen att företa det mesta av jordbruksarbetet samtidigt. Storskiftesförordningarna kom i mitten av 1700-talet, men dess huvudsakliga betydelse begränsade sig till Skåne.¹⁾ Storskiftet påverkade inte heller bybebyggelsen. Först mot slutet av 1700-talet blev uppfattningen mer allmän, att en verklig reformering av jordbruket krävde en sprängning av själva bebyggelsen. År 1803, 1804 och 1807 utfärdades förordningarna om enskiftet för olika delar av landet.²⁾ Dessa förordningar ersattes sedan 1827 av förordningen om laga skifte, vilken innebar både en reducering av antalet lotter i åker och äng och upplösning av bebyggelsen.³⁾ Ödeshögs by nåddes av reformen 1840.

Samarbetet mellan bönder i frågor av gemensam natur har förekommit i alla tider och är säkert lika gammalt som brukandet av jorden. Den organiserade bygemenskapen är emellertid av betydligt yngre datum. I Ödeshögs kyrkby igångsattes denna troligen som en följd av regeringens utkast till normalbyordning 1742. Byalagets handlingar, som finns bevarade sedan starten, visar att byordningen är av den 16 maj 1783 och det första protokollet är från den 20 mars 1786. Under tegskiftets tid var byalagets verksamhet absolut nödvändig. Gårdarnas ägor var splittade och åkrarna så små, att t.ex. sådd och skörd måste göras samtidigt. Verksamheten har dock fortsatt långt fram i tiden, då byalaget gemensamt ägt bl.a. en marknadsplats med grusförsäljning och ett lertag. För bara några år sedan såldes denna gemensamma egendom till Ödeshögs kommun och byalaget har inte längre någon formell funktion. Dock finns fortfarande 63:25 kronor kvar i kassan att dela ut, varför byalaget inte är upplöst.

Medlemmar i byalaget var endast de som ägde "i mantal satt jord", dvs de gamla gårdarnas innehavare. Ödeshögs by innehöll 9 1/4 mantal. Gårdarna var följande: Skrapegården, Gästgivaregården, Prästgården, Södergården, Gatugården, Skattegården, Riddargården, Pilgården, Brännegården, Klockaregården, Lyckan och Rangelrumpan (stavas även Rangilrumpan.⁴⁾ De två sistnämnda gårdarna tillhörde dock inte byalaget hela tiden. Efter 1867 och under resten av den undersökta perioden kal-

1-3 Carlsson-Rosen, sid 31 f

4 Ödeshögs bystämmoprotokoll 1857-1956, sid. 1

lades Gästgivaregården för Lillegården (Lillgården) och Rangelrumpan benämndes efter 1870 i fortsättningen för Jeanneberg.⁵⁾ På byns ägor fanns naturligtvis också backstugor, torp och någon eller några handelsbodas. Allteftersom Ödeshögs kyrkby utvecklades till en "centralort" tillkom fler handelsbodas, skolhus, apotek m.m.

ÖDESHÖGS BYALAGS BYORDNING⁶⁾

Byordningen antogs av grannarna i Ödeshögs by, som tidigare nämnts, den 16 maj 1783. Den är tämligen detaljerad och styrde därigenom livet och arbetet i byn på ett påtagligt sätt i vart fall fram till 1840. Byordningens efterlevnad torde också ha varit förhållandevis stor att döma av de ofta förekommande hänvisningarna till denna vid senare beslutsfattande. Någon redogörelse i detalj av byordningens bestämmelser kommer inte att göras här utan endast en sammanfattning av de paragrafer som har anknytning till uppsatsens kommande kapitel.

Ordinarie bystämma hölls årligen vid valborgsmässotid, då ålderman (kallades senare vanligen byordningsman) samt en medhjälpare till honom valdes. Närvaro på såväl ordinarie som extra stämmor var obligatorisk. Uteblev någon utan laga förfall fick han böta 4 skilling banco. Mötesdisciplinen var också hård. De som använde svordomar, eder eller våld mot någon granne på stämma fick erlägga böter på 16 skilling banco eller mer om brottet så krävde.

De viktigaste paragraferna gällde självfallet jordbruket och gärdesgårdarnas skötsel. Här fastslog byordningen, att det ålåg medlemmarna att hålla alla gärdesgårdar och grindar omkring gårdar, ängar och gården i gott stånd. Syn företogs höst och vår. Innan gärdesgårdarna och grindarna på våren hade blivit iordningställda ägde ingen rätt att släppa ut kreatur på trädesgårdet. Det ålåg åldermannen att bestämma datum för syn av gärdesgårdar och utsläpp av kreatur. Vid såningstid höst och vår skulle på åldermannens tillsägelse sädesgårdet uppfredas inom ett dygn. Skulle någon släppa in kreatur på sädesgårdet under eller efter sådden utdömdes böter. Bete på sädesgårdets renar var inte heller tillåtet utan endast vid särskild överenskommelse och vid gödselkörning. Några dagar innan slåttertiden skulle åldermannen sammankalla bymedlemmarna för att bestämma dag för slåtter på samfällda ägor. Vid sädesbärgningen gällde samma bestämmelse. Efter slåttern fick inga djur utsläppas på ängarna, förrän åldermannen sammankallat medlemmarna och beslut fattats om tidpunkt, antal djur och slag av djur. Antalet djur som fick utsläppas skulle vara i proportion till gårdsstorleken.

När det gällde svinen bestämdes i byordningen, att dessa skulle vara ringade från första dagen på våren, då tjälen gick ur jorden, till sent på hösten, då stark frost åter inföll. Ringningen fyllde den funktionen, att svinen inte bökade lika mycket i jorden som annars. Påträffades o-ringade svin uttogs böter med 4 skilling banco per styck. Alla svin skulle dessutom under skördetid förvaras på enskild mark eller i hus. De

6. Samtliga uppgifter under rubriken är hämtade från Ödeshögs byordning 1783.

byamän som hade kalkoner, gäss, ankor eller höns var skyldiga att hålla dessa inhägnade på egna ägor.

Byalaget hade också enligt byordningen andra uppgifter, som låg lite vid sidan av det direkt jordbruksmässiga. Alla byns vägar skulle t.ex. underhållas efter gjord fördelning mellan gårdarna. Besiktning skedde varje år och av den försumlige utkrävdes böter. Byordningen förbjöd vidare varje byaman att inhysa hjon eller annat folk av mindre fräjd på sina ägor innan grannarna hörts och lämnat sitt medgivande. Byalaget svarade också för brandförsvaret inom byn och åldermannen hade ansvaret för tillsynen av elldonens vård.

Åldermannen jämte två byamän eller deras ombud ägde rätt att uttaga de böter, som fanns fastslagna i byordningen. I brist på kontanta tillgångar tog de pant, som kunde inlösas av den brottslige inom 14 dagar. Hade han inte gjort detta försåldes panten på utlyst auktion. Överskottet tillföll då ägaren, sedan böter, skadestånd och åldermannens arvode avdragits. De böter, som influtit under året, fördelades på det sättet, att åldermannen och hans medhjälpare erhöll hälften. Åldermannen skulle dock ha dubbelt så mycket som medhjälparen. Den andra hälften tillföll bykassan, vilken åldermannen ansvarade för.

ÖDESHÖGS BYALAGS VERKSAMHET FÖRE 1840Ekonomisk verksamhet

Innan den ekonomiska verksamheten penetreras, måste några ord sägas om byordningsmannainstitutionen. I byordningen sades, att en byordningsman och en medhjälpare till honom skulle väljas varje år på ordinarie bystämma i maj. Skillnaden mellan dessa två utsuddades tydligen snart och redan på 1820-talet gjordes inte längre någon åtskillnad, utan bystämman valde helt enkelt två byordningsmän.⁷⁾ Arbetsuppgiften var säkert betungande och detta kan möjligen vara en förklaring till förändringen. I byordningen fastslogs vidare, att hälften av böterna skulle tillfalla byordningsmannen och hans medhjälpare för deras besvär. Protokollen under den här perioden nämner aldrig något om ersättningsfrågan, varför det är omöjligt att säga i vilken grad detta efterlevdes.

Bokslut gjordes varje år i maj eller i början av juni till Valborgsmässobystämman, som hade karaktären av årsmöte. I början av den undersökta perioden utgjorde böterna den helt dominerande inkomstkällan. Denna inkomst varierade högst påtagligt år från år, men låg ändå på en förvånansvärt hög nivå för de år, som kassabehållningen vinns redovisad. År 1822 indrevs t.ex. böter till en summa av 27 riksdaler och 33 skilling. Följande år var summan nere i 3 riksdaler och 8 skilling, för att 1824 åter stiga till 20 riksdaler och 8 skilling.⁸⁾ Med tanke på att de flesta brotten mot byordningen endast belades med några få skilling i böter, måste det ha varit ganska många förseelser, som begicks under ett år. Om byordningsmännen dessutom behöll som ersättning en lika stor summa, som den som tillfördes bykassan, blev den årliga bötessumman dubbelt så hög. Denna princip finns, som tidigare nämnts, fastslagen i byordningen.

Den stora svårigheten var dock att driva in böterna. Nästan varje Valborgsmässobystämma fick de avgående byordningsmännen påstötning om, att böterna skulle redovisas och vid några tillfällen måste extra stämma inkallas för att godkänna bokslutet.⁹⁾ Tvister uppstod också om bötesbeloppets storlek. År 1824 beslutade bystämman för att undvika tvist om böterna för djur, som orsakat ofred att alla böter i fortsättningen skulle utgå efter byordningens bestämmelser.¹⁰⁾ Bötesbeloppets storlek hade tydligen varit något godtyckliga tidigare. En del bymedlemmar försummade inte bara att betala böterna, utan vägrade tydligen också att erkänna sig skyldiga. Byordningsmännen fick nämligen 1827 uppdraget att i fortsättningen anteckna dag och person, när en förseelse begåtts. Försummade detta behövde böterna inte betalas.¹¹⁾

7. maj 1821, § 1

8. maj 1824, § 6 och maj 1825, § 3

9. t.ex. maj 1828, § 1

10. maj 1824, § 4

11. maj 1827, § 3

Den andra inkomsten, som byalaget hade i början av den undersökta perioden, var räntan på kassabehållningen. Denna lånades nämligen ut till huggade spekulanter mot laga ränta. Byalaget hade vid flera tillfällen svårt att få låntagarna att betala den årliga räntan och troligen också att få lånebeloppet tillbakabettalt.¹²⁾ I juni 1834 beslutade man därför, att alla skuldsedlar skulle ha borgesmän. De redan utställda skuldsedlarna skulle omskrivas i enlighet med beslutet.

Den första arrendeinkomsten fick byalaget 1828.¹³⁾ Delar av de gemensamt ägda s.k. svinvallarna hade tidigare inhägnats av en del jordägare för privat bruk. År 1827 hade byalaget beslutat, att gärdesgårdarna skulle flyttas till de rätta rågångarna, så att svinvallarna skulle kunna användas till sitt rätta ändamål.¹⁴⁾ Nu bestämde man istället, att de som hade inhägnat delar av svinvallarna skulle få arrendera marken av byalaget för en billig penning. Arrendesumman blev 4 riksdaler och 34 skilling per år.

I april 1832 beslutade bystämman att den s.k. marknadsplatsen vid Kulltorp, vilken blivit utbruten såsom byns samfälliga sandtag, skulle bortarrenderas fr.o.m. den 1 maj, sedan tillräckligt sandtag blivit avsatt för byns gemensamma behov. De första åren hade byalaget svårigheter med att inkassera arrendesumman och först 1839 omnämnes arrendebeloppet i protokollen.¹⁵⁾ Då var arrendet 20 riksdaler årligen. Byalaget tog emellertid också in pengar på den från utarrenderingen undantagna delen av sandtaget. Grus och sand såldes till intilliggande byar. Öningeborna fick t.ex. betala 1 riksdaler och 16 skilling per helt hemman och år. Vis av tidigare erfarenheter beslutade byalaget också, att beloppet skulle betalas innan något grus fick hämtas.¹⁶⁾

Ödeshögs bys lertag var den tredje samfälligt ägda egendomen, som bortarrenderades. Detta skedde 1838 genom auktion och den högstbjudande betalade 3 riksdaler och 2 skilling.¹⁷⁾ Året efter steg arrendesumman till 4 riksdaler.¹⁸⁾ Vid den här tidpunkten borde de samlade arrendeinkomsterna ha varit en större inkomstkälla än de årligt utdömda och influtna böterna. Då ingen ekonomisk redovisning skedde i bystämmoprotokollen under större delen av 1830-talet, får detta emellertid endast bli en gissning. Bokslut och ekonomisk redovisning till bystämman uppgjordes fr.o.m. 1839 i november i ställen för som tidigare i maj månad. Byordningsmännen valdes dock fortfarande på Valborgsmässobystämman.

Den 16 oktober 1834 fattade bystämman ett beslut, som ur ekonomisk synpunkt

12. t.ex. maj 1829, § 1

13. maj 1828, § 3

14. maj 1827, § 2

15. juni 1839, § 1

16. maj 1832, § 1

17. aug. 1838, § 1

18. juni 1839, § 1

längre fram skulle få stor betydelse. Då beslutades nämligen, att marknad skulle hållas två gånger om året i Ödeshögs by. Marknadsplatsen skulle vara belägen mitt i byn och planpenningen (hyra för att uppsätta stånd) fastställdes till 12 skilling per stånd. Denna inkomst tillföll bykassan. Redan året därpå utbröt emellertid ett häftigt gräl med församlingen om marknadens placering.¹⁹⁾ Församlingen fann platsen i byns centrum alltför eldfarlig och "avsäger sig all brandstods erläggande för den eldsvåda som framdeles möjligen kunde tima uti Ösjö by". Byamännen blev ordentligt uppretade och menade, att församlingen godtyckligt upphävt brandstodsreglementet och ställt Ödeshögs by utom lagen och allas välfärd på spel. Efter lång diskussion med bl.a. förslag om, att bystämman skulle besvära sig över församlingens beslut och söka få detta upphävt, bestämdes emellertid att marknaden skulle utflyttas ur Ödeshögs by. Detta skedde dock inte av eftergivenhet till församlingen utan av omtanke om byinvånarna och av oro för en kostsam rättegång. Vid slutet av 1830-talet höjdes planpenningarna kraftigt och differentierades samtidigt för olika typer av handelsaffärer. Avgiften blev i fortsättningen lägst 12 skilling och högst 34 skilling per plats.²⁰⁾

Under de 20 år, som denna del av undersökningen omfattar, var utgifterna mycket små. År 1825 betalade man en person två riksdaler för en utförd gårdesgårdsindelning och 1827 fem riksdaler till en annan person för tidigare utförd^{ut/} brytning av de s.k. svinvallarna till samfälld egendom.²¹⁾ Tre år senare fanns ospecificerade utgifter till en summa av 5 riksdaler och 38 skilling.²²⁾ Därefter finns inga utgifter upptagna i protokollen förrän 1839, då ett avloppsdike skulle uppgrävas från Öningevägen till Skrapegården. Arbetet utropades på entreprenadauktion och lägsta anbudet blev 5 skilling per famn.²³⁾

Bykassans behållning utlånades, som tidigare nämnts, mot laga ränta och eftersom utgifterna var små, växte kapitalet oavbrutet. Från och med 1839 utdelades emellertid varje års behållning till byalagets medlemmar. Fördelningen skedde efter gårdsstorlek.²⁴⁾

Jordbruksanknuten verksamhet.

Tvåskifte var av allt att döma den brukningsmetod, som förekom inom Ödeshögs by. Detta innebär, att hälften av åkerarealen lades i träda, medan den andra halvan besåddes. Höstsådd skedde i september,²⁵⁾ medan vårsådd

19. nov. 1835, § 1

20. maj 1838, §§ 3 och 4

21. maj 1825, § 4 resp. maj 1827, § 5

22. maj 1830, § 1

23. juni 1839, § 2

24. okt. 1839, § 1

25. t.ex. aug. 1820, § 1

inte alls tycks ha förekommit, då den aldrig nämns i protokollen. Detta borde annars ha skett, eftersom höstsådden fick stort utrymme på byalagets sammanträden. Kornet, som sås på våren, finns inte heller omtalat i protokollen före laga skifte. Rågen är det enda sädesslag, som omnämnes.

Tendenser fanns dock på att det gamla tvåskiftessystemet höll på att uppluckras. År 1820 omtalades nämligen, att får hade tagit sig in på ärte-lyckorna.²⁶⁾ "Lyckorna" tyder här på att det var fråga om nyodlingar på utmarkerna, som stod utanför tegskiftessystemet. Ärtodlingen, som ofta började på sådana icke tegskiftade nyodlingar, skulle senare bli en viktig gröda i det moderna växelbruket, som efterträdde de gamla odlings-systemen. Ett annat tydligt tecken märktes 1834.²⁷⁾ Detta år beslutades att de, som odlade potatis på norra gårdet, fick infreda detta till skydd mot svinen. Norra gårdet låg det här året i träda. Potatisen - liksom ärterna - skulle senare komma att få stor betydelse i växelbruket, och potatisodling på trädesjorden var ett väsentligt förstadium.

För att överskådligt redogöra för de arbetsuppgifter som byalaget hade på jordbrukets område före 1840, är det lämpligt att följa jordbruksarbetet i byn under ett år. Låt oss börja vid nyår.²⁸⁾ Under föregående höst hade utslaktning av djuren skett, så att inga fler än de som kunde vinterfödas fanns kvar. Hästar och nötkreatur förvarades i ladugårdarna och utfodrades bl.a. med hö från slätterängarna. Klöver eller annat grönfoder odlades ännu inte på åkrarna. Speciellt nötkreaturen, som fick den sämsta födan, var oftast mycket undernärda vid utsläppningen på våren. Någon större mjölkproduktion under vintern var självfallet inte att tänka på. Svinen fick gå ute även på vintern, åtminstone när inte alltför sträng kyla rådde. Hur mycket foder de fick, utöver vad de kunde finna själva, framgår inte av protokollen. Normalt inkallades extra bystämma i mars eller april för att besluta om iordningställande av gårdesgårdar och grindar. Viktigast var att freda sädesgårderna från svinen, när tjälén hade gått ur marken. Blida vintrar hölls denna stämma redan i februari, Svinen fick därefter endast hålla till på trädesgårderna och de skulle vara ringade. Byordningsmännen besiktigade gårdesgårdarna och svinringningen efter vårstämman. Något senare på våren släpptes nötkreatur och hästar ut och de fick liksom svinen endast beta på trädesjorden. Getterna däremot skulle bortföras från byn och fick antagligen bete i skogen. Vinterfodret på slätterängarna bärgades i juni eller juli och därefter fick genom byamännens beslut kreatur utsläppas på dessa. Efter skörden i augusti tilläts djuren även beta på de skördade sädesgårderna. I augusti samlades byamännen igen för att bestämma om rågsådden, som skedde i september och liksom skörden måste företas samtidigt. Gårdesgårdarna kring det nya sädesfältet skulle repareras och några ådjur fick inte vistas

26. juli 1820, § 1

27. aug. 1834, § 2

28. Uppgifterna i detta stycke är hämtade från bystämmo-protokoll daterade vid resp. tidpunkt på året, som texten berör, de flesta uppg. fr. 1820-25

där längre. Beslut togs åter om, att alla svin skulle ringas. Senare på hösten - vanligen i november - gjordes en översyn och reparation av samtliga byns gärdesgårdar. När tjälen åter gått i marken fick svinen tillträde även till sädesgårdarna, medan nötkreatur och hästar togs in för vintern.

Praktiskt taget allt jordbruksarbete måste av nödvändighet göras samtidigt och föregås av beslut och bestämmelser i byalaget. Samarbetet i en tegskiftad by var av oerhörd betydelse, men helt gnisselfritt gick det inte alltid. Dåligt underhållna gärdesgårdar eller djur som tog sin in på sädesfältet skapade ofta problem. Svinen och fåren verkar ha varit speciellt svåra att hålla på rätt sida om gärdesgårdarna.^{29/} Situationen förbättrades inte av, att en del bymedlemmar underlät att betala böterna. Dessa måste också ha varit ganska betungande, vilket man förstår av ett protokoll från 1828.³⁰⁾ På denna stämma lyckades en majoritet av byamännen genomdriva att böterna för svin, som orsakade ofred på sädesgårdarna, sänktes från 8 skilling banco till 4 skilling banco per djur.

Utöver att samarbetet inom byn inte alltid fungerade helt friktionsfritt, så fanns det också ibland motsättningar mellan byarna. Skötseln av gärdesgårdarna i rågångarna mellan två byar var uppdelade, så att respektive by ansvarade för var sin del. I december 1826 hade Svembs byamän misskött sin del av gärdesgården mot Ödeshög, vilket fick till följd att deras svin hade trängt in och gjort skada på Ödeshögs bys ägor. Ödeshögs byalag beslutade, att tillsäga Svembs byamän i närvaro av två vittnen, att gärdesgård och grind mot Ödeshögs by genast skulle iordningställas. Påföljden skulle annars bli att de svin, som påträffades på deras gården, skulle beslagtas och böter utkrävas efter byordningen. I förebyggande syfte beslutade bystämman, att samma regler också skulle gälla för Eriks- torps (Erstorps) by.

Övrig verksamhet.

Byalagets viktigaste uppgifter rörde frågor, som hade direkt anknytning till jordbruket, men i dåtidens bygemenskap fordrade också många andra frågor samverkan och reglering. Byalaget kom därför att få inflytande på praktiskt taget alla områden på det världsliga planet.

Behovet av att roa sig var tydligen lika stort bland ungdomen på den här tiden, som det är idag. Men jul- och nyårsfirandet 1822 hade uppenbarligen gått lite för livligt till. Redan den 2 januari 1823 sammanträdde byamännen för att utfärda regler och stifta böter med avsikten att därigenom få kontroll på nöjeslivet. Ordningsreglerna var mycket detaljerade och bl.a. beslutades, att alla som ville ordna samkväm för ungdom och

29. t.ex. juli 1820, § 1 och juli 1828, § 1

30. maj 1828, § 2

tjänstehjon ovillkorligen skulle anmäla detta till byordningsmannen, om tillställningen varade efter kl. 2 på natten. Olovliga samlingar bestraffades med böter. Vidare förbjöds kortspel för yngre och äldre tjänstehjon. Slagsmål och gräl såväl natt som dag förbjöds också och våld på plank, gärdesgårdar, fönster och dörrar skulle i fortsättningen bestraffas med 10 riksdaler i böter. Avslutningsvis bestämde byamännen, att varje sön- och högtidsdag samt aftonen före sådana dagar skulle en person utses till att ansvara för att ovannämnda regler efterlevdes.

Brottsligheten var ett annat problem som 1820-talets Sverige tydligen delar med dagens svenska samhälle. I Ödeshög hade tjuvnad, inbrott och övervåld blivit så allmänt förekommande, att byalaget 1826 ansåg sig nödsakat att ordna nattvakteri.³¹⁾ Varje helt hemman skulle ställa två man till förfogande och de olika hemmanen turades sedan om med vakthållningen. Denna började kl. 21 varje kväll och tre gånger i timmen gick vaktarna runt hela byn. Nattvakteriet skulle fortgå i drygt tre månader.

Ödeshögs centrala läge utefter dåtidens E4 gjorde att många människor kom till byn. I februari 1828 beslutade bystämman att fattiga, sjömän, gesäller och andra, som varje dag passerade Ödeshögs by, skulle av medmänsklighet och kristenhet anvisas nattkvarter. Ansvaret skulle dock delas lika mellan byns gårdar. En turordning uppgjordes och varje helt hemman blev skyldigt att härbärgera fyra personer. När den kvoten var fylld för första gången, gick ansvar över till nästa osv. Undantagna från rättigheten till nattkvarter var dock varnartiga pojkar, som vistades flera dagar i byn, och de gesäller och andra som uppehöll sig mer än 3/4 av dagen med att supa. Hur detta sista undantag skulle mätas och kontrolleras, framgår inte av protokollet. Beslutet visar dock i övrigt att socialt ansvar för medmänniskor inte är något, som enbart för 1900-talet till.

År 1834 drabbade kolerapesten för första gången stora delar av Sverige. I övriga Europa hade den härjat sedan flera år tillbaka.³²⁾ Bystämprotokollen visar, att inte heller Ödeshögs by blev skonad.³³⁾ Annat var väl knappast att vänta för en by, som låg utefter en stor allfartsväg, utan möjlighet att isolera sig från omvärlden. Byamännen var emellertid inte intresserade av att anlita några sjukvårdare eller sjukhus, utan bestämde att var och en skulle sköta de sjuka, som bodde på respektive gård. Om detta berodde på bristande förtroende för sjukvården eller var förknippat med kostnader därför (eller möjligen bådadera), går inte att avgöra av protokollen. Alla friska borde dock, enligt bystämmans beslut, skiljas från de sjuka, liksom från den plats där de döda låg. Bya-

31. dec. 1826, § 2

32. Grimberg, C, sid. 168

33. okt. 1834, §§ 1 och 2

männen beslöt också att anhålla hos sundhetsnämnden om, att den nya kyrkogården skulle invigas. De döda kunde då begravas där, om sjukdomen fick alltför stor spridning i socknen. Brandförsvaret fick 1831 med säkerhet en välbehörlig förstärkning.³⁴⁾ Då antogs ett frikostigt erbjudande från handelsman Röhman om inköp av en slangspruta, som till hälften betalades av honom. Den andra hälften togs ur bykassan. Sprutan skulle förvaras på planen vid vägsnibben mittför Gatugårdens Ladugård, där förvaringshus senare skulle uppföras på byalagets bekostnad. Reglemente för sprutans vård och begagnande åtog sig herr Röhman att skriva.

ÖDESHÖGS BYALAGS VERKSAMHET EFTER 1840

Ekonomisk verksamhet.

Efter 1840 valdes i fortsättningen bara en byordningsman. Detta hade säkert att göra med de minskade arbetsuppgifter, som skiftesreformen medförde för byalaget. Dock verkar uppdraget ändå ha varit tillräckligt arbetsamt, eftersom flera avgående byordningsmän motiverade sina avsägelser med, att uppgiften var för besvärlig.³⁵⁾ År 1846 flyttades byordningsmannavalet från våren till hösten, då även bokslutet gjordes och utdelningen av årets vinst skedde.³⁶⁾ Ersättningsfrågan berörs första gången i protokollen 1840 och då fick byordningsmannen 3 riksdaler för sina besvär.³⁷⁾ År 1865 skedde en höjning till 5 riksdaler, men redan ett par år senare ändrades detta och ersättningen blev nu 6 % av bykassans totala inkomster.³⁸⁾ Detta innebar i praktiken en markant "löneförhöjning", då arvodet för 1867 blev 21 riksdaler och 70 öre. Byalaget frångick snart procenträkning och efter 1870 blev arvodet fastställt till 20 riksdaler per år.³⁹⁾

Innan byalagets ekonomiska verksamhet behandlas, bör något också sägas om de myntreformer, som genomfördes under 1800-talets senare hälft. År 1855 infördes decimalsystemet för mått, vikt och mynt. En riksdaler riksmünt indelades i 100 öre (föret 48 skilling).⁴⁰⁾ I Ödeshögs bystämmoprotokoll slog denna reform inte igenom förrän 1860, då öresbeteckningen användes för första gången. Myntväsendet reformerades ytterligare 1873, då termen riksdaler utbyttes mot termen krona, i samband med att Sverige gick över till guldmyntfot.⁴¹⁾

Böternas betydelse som inkomstkälla sjönk ytterligare efter laga skifte 1840. Detta berodde på att, när tegskiftet upphörde, försvann också de regler och böter, som var förknippade med samtidig skörd, sådd, betning osv. Vid några tillfällen utdömdes dock böter även i fortsättningen. En person dömdes t.ex. 1844 till böter för kor, gäss och gässungar, som han hade släppt ut för att beta i de gemensamt ägda bygatorna.⁴²⁾ Året efter uppmärksammades att flera bymän uteblev från stämmorna utan laga förfall. Detta skulle i fortsättningen följas upp hårdare, med bl.a. böter som påböljd.⁴³⁾

En annan inkomstkälla, vars betydelse inte bara minskade utan helt upphörde, var räntan på utlånade medel. Orsaken till detta var, att kassabehållningen fr.o.m. 1839 inte längre utlånades, utan i fortsättningen ut-

35. t.ex. febr. 1843, § 2

36. dec. 1846, § 3

37. nov. 1840, § 1

38. nov. 1865, § 1 resp, nov. 1867, § 1

39. dec. 1870, § 1

40. Carlsson-Rosen, sid. 357

41. Ibid sid. 358

42. juli 1844, § 1

43. april 1845, § 1

delades till byalagets medlemmar. Under perioden 1840-1875 kom istället de viktigaste inkomsterna från avgifter i samband med marknaderna och från arrenden.

Svinvallarna finns emellertid inte längre upptagna bland de utarrenderade markområdena i protokollen under den här undersökta perioden. Antagligen hade de tillförts någon enskild gård i samband med skiftesreformen. Byalaget fick istället under en kort period en ny arrendeinkomst, i och med att betet på byns gemensamt ägda vägrenar utarrenderades 1849. Arrendet var detta år 3 riksdaler och 6 skilling, men redan nästa år steg summan till 6 riksdaler.⁴⁴⁾ Efter 1860 redovisas inte längre någon inkomst från vägrenarna.

Arrendeinkomsterna från betet på den s.k. marknadsplatsen vid Kulltorp steg kraftigt under den undersökta tiden. År 1840 var beloppet 19 riksdaler och 3 skilling, men detta steg på fem år till 55 riksdaler.⁴⁵⁾ Vid periodens slut 1875 var arrendesumman 106 kronor per år.⁴⁶⁾ De senare protokollen avslöjar att förutom betet, hörde en bit öppen åkerjord till arrendet.⁴⁷⁾ Till en början utarrenderades marknadsplatsen från år till år, men fr.o.m. 1845 blev arrendetiden fem år.

Inkomsterna från byns sandtag vid marknadsplatsen ökade också mycket kraftigt. År 1845 såldes grus för 3 riksdaler och 42 skilling.⁴⁸⁾ Försäljningen expanderade sedan raskt och nådde höjdpunkten 1866 med en inkomst på 221 riksdaler.⁴⁹⁾ Under ett par år såldes bl.a. mycket grus till församlingen för att användas till fyllning på kyrkogården. Denna försäljning inbringade exempelvis 1864 50 riksdaler. Byalaget beslutade, att dessa pengar skulle användas till stensättning av landsvägen genom Ödeshögs by.⁵⁰⁾ Någon motsvarande utgiftspost på 50 riksdaler för detta finns emellertid inte redovisad, varför det är tveksamt om någon stensättning skedde vid denna tidpunkt. En annan bidragande orsak till inkomstökningen från sandtaget var att avgiften för de, som ville hämta grus höjdes två gånger. Byalaget beslutade 1852, att avgiften i fortsättningen skulle vara 2 riksdaler och 24 skilling per hemman och år 1866 fastställdes nästa höjning till 4 riksdaler.⁵¹⁾ Det fanns emellertid också problem och utgifter med sandtaget. Jord rasade ned på vägen i

44. dec. 1849, § 1 resp. april 1850 (auktionsprotokollet)

45. nov. 1840, § 1 resp. april 1845 (auktionsprotokollet)

46. jan. 1876, § 1

47. dec. 1859, § 2

48. dec. 1845, § 3

49. nov. 1866, § 5

50. juni 1864, § 1

51. dec. 1852, § 1, resp. nov, 1866, § 3

gropen, varför man 1858 beslöt att förhindra detta genom stensättning.⁵²⁾ Arbetskraft tillhandahölls och sten frankördes efter mantal. Två år senare uppstod nya problem.⁵³⁾ Den här gången hade emellertid en person grävt bort vägen. Entreprenadauktion på vägens iordningställande förrättades och lägsta anbudet blev 6 riksdaler. Då förövaren var känd skulle byordningsmannen lagligen avkräva honom denna summa.

Arrendet för byns lertag genomgick inte lika drastiska förändringar, som de båda tidigare nämnda inkomstkällorna. Från 1845 och resten av perioden var intäkten 12 riksdaler per år.⁵⁴⁾ Lertaget - liksom marknadsplatsen - utarrenderades från början på ett år i taget, men 1845 blev arrendetiden fem år. Redan 1850 beslutade byalaget, att arrendetiden i fortsättningen skulle vara 20 år.⁵⁵⁾ Man bestämde också, att avgiften skulle bli 8 riksdaler per år. Detta beslut verkställdes dock inte, eftersom bykassan varje år under hela arrendetiden tillfördes 12 riksdaler.

Förtjänsterna från marknaderna betydde mycket och var den dominerande inkomsten under 1840-talet. Avkastningen var som högst 1860, då byalaget fick in 100 riksdaler och 75 öre.⁵⁶⁾ Samma år beslutades, att inte vem som helst mot avgift skulle få sätta upp bord och stånd längre, utan rättigheten utauktionerades till högstbjudande.⁵⁷⁾ Arrendetiden var fem år och högsta anbudet blev per år 50 riksdaler. Undantagna var kaffebordsplatserna, som antagligen hyrdes ut som tidigare. År 1864 sjönk marknadens betydelse som inkomstkälla, då i fortsättningen endast en marknad hölls per år.⁵⁸⁾ Åtta år senare 1872 upphörde marknaden helt och hållet. I varje fall hade byalaget inte längre några inkomster därifrån.⁵⁹⁾

Byalaget hade vid flera tillfällen stora problem med att få marknadsförsäljarna att betala planpenningarna. Synnerligen ofta figurerar en herr konditor Behm från Linköping i protokollen. Byalaget beslutade 1842, att om han inte betalade sin skuld på 6 riksdaler inom 14 dagar, skulle hans stånd ovillkorligen bortföras från marknadsplatsen.⁶⁰⁾ Konditor Behm gav sig emellertid inte så lätt, utan besvärade sig emot beslutet hos landshövdingsämbetet.⁶¹⁾ Byordningsmannen fick uppdraget att gå i svaromål. Vad som sedan hände förtäljer inte protokollen, men betalade gjorde han i vart fall inte. Byordningsmannen fick nämligen 1843 uppgiften att instämma alla personer, som inte erlagt planpenningen, till sommaring med

52. nov. 1858, § 3

53. juni 1860, § 1

54. dec. 1845, § 3 resp. jan. 1876, § 1

55. april 1850, § 2

56. nov. 1860, § 1

57. juni 1860, § 3

58. nov. 1864, § 1

59. jan. 1873, § 1

60. april 1842, § 2

61. maj 1842, § 1

Lysings Härad och där ansvara för olaga inkränkning på byns ägor. Konditor Behms namn finns med bland de uppräknade.⁶²⁾ En annan försäljningsverksamhet började i Ödeshög 1848.⁶³⁾ Torgdagarna startade då och byalaget fastställde regler och föreskrifter för försäljningen. Idag är tisdagen torgdag i Ödeshög, om den blev det redan då framgår inte av protokollet. År 1866 bestämdes att de, som ville sälja fabrikstyger på torgplatsen, skulle betala 2 riksdaler per torgdag.⁶⁴⁾ Några inkomster från torgplatsen och torgdagarna redovisas dock inte under den undersökta perioden.

Byalagets utgifter var fler och liksom inkomsterna större efter 1840 än före. Under de första åren fram till 1850 var de flesta kostnaderna förknippade med skiftesreformen. Exempel på sådana utgifter var utflyttningskostnader, grävning av nya källor, grävning av nya avloppsdiken och lantmäterihandlingar. Byalaget hade också andra utgifter. Ödeshögs by delade t.ex. underhållskostnaderna med Svembs by av bron över Svembån vid den s.k. Röva Krogen.⁶⁵⁾ Vintern 1870/71 hade stor åverkan gjorts på byns skogar. Byalaget beslutade därför, att utverka stämning på våldsverkarna till sommaringet med Lysings Härad.⁶⁶⁾ Rättegångskostnaderna blev stora, tillsammans 51 riksdaler och 50 öre. Hur rättegången avlöpte framgår däremot inte av protokollen, men någon ersättning av förövarna fick man i vart fall inte. Andra utgiftsposter var, som tidigare nämnts, vägen i sandtaget och byordningsmannaarvodet, som efter höjningen 1866 blev en tung utgift.

Byalagets vinst steg år från år - med smärre avbrott - till 1870, då en markant nedgång inträffade. Nedgången berodde på, att inkomsterna från grusförsäljningen minskade och när sedan marknaden upphörde 1872, var byalagets ekonomiska verksamhet definitivt i dalande. Vinstutvecklingen kan åskådliggöras med följande exempel:⁶⁷⁾

1840	58 riksdaler 18 skilling
1850	106 " 6 "
1860	230 " "
1870	335 " 88 öre
1875	135 kronor

Jordbruksanknuten verksamhet.

När tegskiftet upphörde och varje gård fick något sånär sammanhängande åkrar, försvann också behovet av reglerad samverkan vid t.ex. sådd och skörd. Byalaget handlade efter 1840 endast ett fåtal frågor med anknytning till jordbruksverksamheten. De fortfarande gemensamt ägda områdena

62. jan. 1843, § 1 och febr. 1843, § 4

63. juni 1848, § 2

64. nov. 1866, § 7

65. nov. 1867, § 1 och jan. 1876, § 1

66. april 1871, § 1

67. bokslut resp. år

var ju, som tidigare framgått, utarrenderade, varför byalaget med anledning av dem endast behövde besluta om arrende och fördelning av inkomsterna.

Flera av de frågor, som under tiden 1840-1875 behandlades av byalaget, hade direkt samröre med laga skifte. Detta gällde t.ex. grävning av nya avloppsdiken och delningsförrättning av gränsen mellan Ödeshögs by och Kulltorp. Resultatet av förrättningen godkändes av byalaget, och 1842 fördelades skötseln av den på byn tillkomna delen av gårdesgården mellan bymedlemmarna.⁶⁸⁾ Det var den samfällt ägda marknadsplatsen, som gränsade till Kulltorp, och därför fick byn här gemensamt tilldelad gräns. Varje vår måste var och en av bymedlemmarna uppfreda sin del av gårdesgården. Om detta underläts, sattes gårdesgården i stånd genom byordningsmannens försorg på den försumliges bekostnad.⁶⁹⁾ År 1852 beslöt man emellertid, att upplåta uppfredandet av gårdesgården genom entreprenadauktion åt lägstbjudande. Medlen skulle tas ur bykassan.⁷⁰⁾

Gärdesgårdarna, som löpte utefter landsvägen genom byn, medförde problem i december 1846. Snön blåste nämligen ihop och lade sig på vägen. Bystämman beslutade att de gårdesgårdar, som hade olaglig höjd eller olagligt avstånd från vägen, måste plockas ned. Byalaget skulle biträda vid uppsättning av ny gårdesgård och denna skulle betalas av bykassan.

Utöver gårdesgårdarna var ofred, som orsakades av kreatur, de enda ärenden med direkt jordbruksanknytning, som behandlades på bystämmorna efter 1850. De sista praktiska frågorna kring laga skifte var då genomförda. Handläggningen av problemet med kreaturen, som orsakat ofred, ger ett både komplicerat och ibland motsägelsefullt intryck i protokollen. Hela tiden gällde det djur - speciellt får, som betade utmed bygatorna. Kreaturen trängde ibland in på enskild mark och gjorde skada på grödan. År 1844 beslutade byalaget, som tidigare påpekats, att utkräva böter av en person, som hade släppt ut sina djur i de gemensamt ägda bygatorna.⁷¹⁾

Slutsatsen måste bli att detta var förbjudet. Fyra år senare hade får släppts ut på samma plats och ställt till skada.⁷²⁾ Byalaget bestämde då att frångå tidigare givit tillstånd, och att ingen hädanefter fick låta får beta på vägrenarna. Någon gång mellan 1844 och 1848 måste följdaktligen detta ha blivit tillåtet. Ett år senare och c:a tio år framåt undvek man problemet genom att utarrendera betesrätten och arrendatorn var då ansvarig för all skada, som djuren eventuellt kunde göra.⁷³⁾ Nästa

68. april 1842, § 1

69. april 1850, §§ 3

70. april 1852, § 1

71. juli 1844, § 1

72. april 1848, § 2

73. dec. 1849, § 1 och april 1850 (auktionsprotokollet)

gång frågan diskuterades var 1871 och bystämman beslutade då, att inga djur fick beta i byns gator.⁷⁴⁾ Bestämmelsen skulle offentliggöras från predikstolen. Det är emellertid omöjligt att avgöra, om betningen varit tillåten eller förbjuden tiden straxt före 1871.

Övrig verksamhet.

De frågor, som i denna uppsats benämnts övrig verksamhet, minskade också till antalet efter 1840. Detta hade naturligtvis, liksom när det gällde jordbruksfrågorna sin grund i genomförandet av laga skifte. Dock spelade säkert byupplösningen här en större roll än själva skiftesreformen som sådan. Behovet av beslut kring problem av social, nöjesmässig och brandförsvarsteknisk karaktär minskade, när flera gårdar flyttades ut från byn.

Brottsligheten var uppenbarligen ett problem även under den nu undersökta perioden. I december 1845 beslutade byalaget, att till april nästkommande år hålla "tjuvvakt" mellan 21 - 06. Denna gång sköttes dök inte nattväkteriet av från gårdarna tillsläppta personer, utan intresserade "anställdes" och avlönades med spannmål. Stöldar förekom också, som i annat sammanhang redovisats, i byns gemensamma skogar 1871. Av protokollet att döma var förövarna fattiga människor, som behövde bränsle till sina dragiga och kalla stugor.

Hjonens, backstugesittarnas och torparnas situation var då och då uppe till diskussion på bystämmorna. För att efterkomma meningen med laga skifte och för att undvika andra olägenheter, beslöt byalaget 1844 att förbjuda, att backstugor uppfördes på de byggnadsplaner i byn, som blivit lediga genom gårdsutflyttningar.⁷⁵⁾ Det blev också förbjudet att uppföra sådana på enskilda ägor, och om någon hemmansägare ville anlägga backstugor eller torp, skulle han antingen ha bystämmans medgivande eller också själv ansvara för, att den inflyttade inte tillfogade grannarna någon skada. Tre år senare anmälde Lars Andersson i Skrapegården, att emot hans medgivande höll en stuga på att uppföras på hans enskilda mark.⁷⁶⁾ Bystämman påminde om beslutet från 1844 och ålade honom att avvisa personerna och att riva det påbörjade bygget. År 1867 hänvisades åter till beslutet, om att ingen fick bygga på byns gemensamma jord eller inhysa främmande och löst folk i de sedan tidigare tillåtna byggnaderna.⁷⁷⁾ Det hade kommit till byalagets kännedom, att snikna personer bröt mot beslutet, varför det nu förnyades. Byordningsmannen fick uppdraget att genast köra iväg en s.k. urmakare och en barometerförsäljare, som inhystes i ett hus på byns mark.

74. dec. 1871, § 2

75. juni 1844, § 1

76. maj 1876, § 2

77. aug. 1867, § 1

Smeden Liljeqvist saknade 1844 bostad åt sig och sin familj.⁷⁸⁾ En herr Peter Andersson ansvarade uppenbarligen för smedfamiljens bostad, då han fick uppdraget att skaffa en sådan mot en hyra av 5 riksdaler, som byalaget gemensamt betalade. Kunde han inte ordna något boställe, var han själv skyldig att inrymma hushållet i sina egna hus. Vägrade Peter Andersson skulle han tvingas genom laga åtgärd. En änka åtog sig emellertid att inrymma hustrun och barnen mot ovannämnda hyra. Bystämman bestämde dock, att denna barmhärtighetsgärning inte fråntog Peter Andersson skyldigheten att i framtiden ansvara för smedhushållets husrum. Byalaget behandlade fortfarande frågor som gällde brandförsvaret och vid några tillfällen berörs i protokollen brister, som påträffats vid utförda brandsyner. På bystämman i juni 1844 tillkännagavs, att smedjan på Skattegårdens mark var så förfallen, att eldning i denna var förenat med fara för eldsvåda. Smedens bostad var likaledes mycket förfallen. Bystämman beslutade, att husen omedelbart måste repareras, annars skulle dessa dömas ut för eldning. Med stor säkerhet var det den ovan omtalade smeden Liljeqvist, som nyttjade husen. Slutsatsen blir, att byggnaderna inte reparerades, eftersom smeden ett halvt år senare saknade bostad. År 1868 handlade byalaget ett liknande problem.⁷⁹⁾ Man kom då överens om att göra församlingens brandstodskommitté uppmärksam på det eldfarliga i, att det i byn fanns en kopparslagareverksatd med olämplig murning.

78. nov. 1844, § 2

79. nov. 1868, § 4

AVSLUTNING

Genomförandet av laga skifts innebar en revolutionerande omdaning av den svenska landsbygden, troligen den största förändring som någonsin inträffat. De gamla byarna upplöstes, med allt vad detta betydde både på gott och ont för invånarnas gemenskap och sociala trygghet. Ny teknik och nya brukningsmetoder följde snart i reformens spår, med en kraftig produktionsökning som viktigaste resultat. På många platser i landet fortsatte emellertid byalagen att arbeta, men verksamheten ändrades och minskade. I föreliggande uppsats har undertecknad försökt att ge en bild av, hur skiftesreformen påverkade verksamheten i Ödeshögs byalag.

Den ekonomiska sidan av verksamheten förändrades gradvis, men genomgick ändå den minsta förvandlingen. Böter och räntor var de viktigaste inkomstkällorna under större delen av perioden före skiftet. Därefter betydde arrendeinkomster och grusförsäljning avgjort mycket mera. Under hela den tid, som marknaden existerade, var inkomsterna därifrån betydande. I riksdaler och skilling räknat skedde en kraftig expansion på det ekonomiska området, men en stor del av denna har säkert sin förklaring i inflationen. Någon ny ekonomisk aktivitet av betydelse tillkom inte efter laga skifte. Svårigheterna att indriva intäkterna, av vilket slag de än var, är i hög grad gemensamt för både perioden före och efter 1840.

Byalagets utgifter ökade också både till antalet och beloppens storlek. Detta är inte beroende av någon verksamhetsökning. Orsaken är istället att många arbetsuppgifter, som byalagets medlemmar själva hade utfört tidigare, efter skiftesreformen utropades på entreprenadauktion eller på annat sätt verkställdes av utomstående mot ersättning. Den största förändringen för byamännen, när det gäller den ekonomiska verksamheten skedde säkert 1839, då bykassans behållning började utdelas till byalagets medlemmar.

De betydelsefullaste och mest betungande arbetsuppgifterna hade byalaget från början på jordbruksområdet. Få arbetsmoment undgick byalagets beslut och reglering, och hela dess existens var egentligen från början motiverade av en smidigare jordbruksskötsel i den tegskiftade byn. Det var självfallet på detta område, som förändringarna blev mest genomgripande i och med genomförandet av laga skifte. Skötseln av gårdesgården mot Kulltorp var den enda fråga av någon betydelse, som byalaget handlade efter skiftesreformen.

Många andra frågor fordrade också samverkan, för att livet utefter den trånga bygatan skulle fungera någorlunda friktionsfritt. Sociala frågor i vid bemärkelse var ofta uppe till behandling på bystämmorna och någon gång berörde man också, vad vi idag skulle kalla för fritidsfrågor. Över-

vakning av brandbestämmelsernas efterlevnad och skötsel av brandförsvaret var andra viktiga områden, som byalaget ansvarade för. Uppgifter av det här uppräknade slaget försvann inte, när skiftesreformen genomfördes och byupplösningen skedde. Behovet av samarbete minskade dock och dylika problem uppmärksammandes inte lika ofta i protokollen efter 1840.

Sammanfattningsvis kan konstateras, att byalagets totala verksamhet avtog successivt under perioden 1840-1875. Det reducerade antalet bystämmor per år understryker detta. Under tiden före 1840 sammankallades byalaget ofta sex à sju gånger per år. Det vanliga antalet tiden efter laga skifte var två eller tre stämmor årligen. En annan bra mätare är byordningsmannainstitutionen. Den allra första tiden valdes en byordningsman och en medhjälpare till honom. Under byalagets mest aktiva tid åren strax före 1840 var byordningsmännen två till antalet. Efter skiftesreformen höll sig byalaget med endast en. Byordningsmannens arvode följde emellertid inte samma trend utan steg mot slutet av undersökningsperioden, trots att arbetsuppgifterna minskade. Om höjningarna berodde på inflation, givmildare byalagsmedlemmar eller kraftfullare ersättningsanspråk från byordningsmännen, undandrar sig författarens bedömning.

KÄLL- och LITTERATURFÖRTECKNING

Otryckta källor:

Förvarade hos byordningsman Hans Svärd, Jeanneberg:
Ödeshögs byordning 1783
Ödeshögs bystämmoprotokoll 1786-1853
Ödeshögs bystämmoprotokoll 1857-1956
Stängseldelning över laga skifte i Ödeshögs by 1840

Litteratur:

Carlsson-Rosén Svensk Historia del 2, Stockholm 1970
Grimberg C. Svenska folkets underbara öden del IX,
Stockholm 1962.